

Marko Pogačar

KRAS

Psihogeografija

Ne idi preko Krasa, Bjanka, da se ne rane tvoje oči. A moja pjesma je Kras, Kras, Kras. Bjanka, ne idi, ne idi među nas.

Srečko Kosovel

Započinjala je posljednja trećina rujna, dnevno svjetlo polako se ali osjetno tanjilo i gradski kesteni bubnjali su po haubama automobila ostavljajući jedva primjetne udubine, a moj unutarnji osjećaj za vrijeme govora mi je da je bilo kasnije nego što zaista jest. Dan prije vratio sam se s Kvarnera, obišao rođendansku zabavu koju su s rute bili skrenuli stručci magičnih pečurki, podrezao tromjesečnu, sjedinama već dobro prošaranu bradu, na brzinu u ruksak potrpao nešto odjeće, prozirnu pelerinu i četiri knjige i otprio se na Kras.

Tri su se sveska ondje zatekla prema prethodnom, na njima samima, nešto malo napabirčenoga sjećanja i mutnoj natruhi osobne povijesti uostalom i utemeljenom, iako poprilično apstraktnom planu, a četvrti se u torbi obreo impulzivno, slijedeći neumoljiv takt vlastita naslova. Na Kras sam, odmah je reći, bez većih problema i stigao, iako je put iz Zagreba, ne mnogo duži od dvjesto kilometara, potrajao više od sedam sati. Dvama redovnim presjedanjima valja pribrojiti neplanirano zaustavljanje u Ajdovščini, gdje sam na pustom peronu autobusne stanice između deset i jedanaest uvečer, u svjetlu jedne jedine ispravne lampe, sebi u bradu mrmljao Tolnaijev stih: „Nemoj me, molim te, spasiti, nemoj me, molim te, spasiti, bože” i opsesivno šutirao limenku kole. Bila je nedjelja, i lokalne linije već su odavno bile zgasle. Ipak, tek što je imala izbiti ponoć, dokotrljao sam se ljepljiv i pospan do Nove Gorice, ravno na sjeverni kraški prag. I ondje kesteni u bodljikavim zelenim košuljicama sipali su na uredno parkirane, lišćem i nedavnom kišom uprljane automobile. Stigao sam na Kras, no nisam niti ću ikada biti spašen.

Prva od knjiga, ona manje ili više slučajna (iako književnost, kako je poznato, ne trpi slučajnosti) lirski je, romansirani memoar Šipija Zlatapera *Moj kras* iz 1911. godine. Zlataper, čiji je otac s prezimenom Zlatoper u Trst najvjerojatnije stigao iz Splita, bio je neobičan, ukoliko je tako nešto uopće moguće reći, prosvijećeni tršćanski iredentist, koji je, kao dobrovoljac, nedugo nakon ulaska Italije u rat pao pokošen k. u. k. kuglom na padinama Monte Kalvarija u decembru 1915. godine, uslijed Četvrte bitke za Soču, s pogledom na Goricu. U svjetlu potonjih događaja i na spomen svih ondje nasukanih duša bit će napisana poznata antimilitaristička tužaljka „O Gorizia tu sei maledetta”, lijepa, melankolična melodija koju upravo zviždim, i sjetit ću je se svaki put kad se za okukom ukaže ovaj zrcalni grad. Na nekada plavnim poljima koje sada zauzima Nova Gorica nalazili su se u ono vrijeme samo ciglana i novo goriško groblje, ubrzo po otvaranju napušteno. Tijela se, u glinom prezasićenom tlu, nisu izvolijevala raspasti. Svjedočanstva kazuju da su eksplozije teških artiljerijskih salvi u zrak iz zemlje, miješajući ih sa svježim leševima vojnika, podizala odavno mrtva, svečano odjevena trupla, sve s kravatama i onim

smiješnim, kartonskim cipelama. Sačuvani dio upravne zgrade tvornice danas je najstarija građevina u novom gradu, a na penzionirano groblje podsjeća tek nekoliko parkom rasutih nadgrobnih ploča i cesta kojom su nekad iz grada klipsale pogrebne povorke, a danas vodi u isti, iako sasvim različit svijet, preko imaginarne, ali opipljive prljave crte, u Italiju.

Šipio Zlataper, ta nesvakidašnja, brkata ptica koja je izdaleka pomalo podsjećala na Ničea, kao dječak se teško razbolio. Pretrpjevši ozbiljnu neurasteniju, poslan je u svojoj petnaestoj godini na Kras, ne bi li se ondje oporavio. To znači da je Zlataper, godište 1888, na Kras stigao neposredno prije no što se u Sežani rodio Srečko Kosovel – na čije retke otpadaju dva od četiri spomenuta sveska na mojim leđima, čemu ću se još vratiti – te u oblasti još uvijek djelomično rastrojen boravio u vrijeme njegova dolaska na svijet, u martu 1904. godine. Trideset godina poslije, pod okupacijom, u Sežani je rođena moja baka Marija Pogačar, u matične knjige upisana pod prezimenom svog oca Ivana, Čebulec. Zbilo se to osmoga rujna, na dan koji će, još nešto kasnije, biti upamćen kao datum kapitulacije fašističke Kraljevine Italije. Marija Pogačar umrla je dementna u svojoj devedesetoj godini u staračkom domu u Šmarjeti 2024. i pokopana je na Osmi mart na šmihelskom groblju u Novom Mestu, uz didu Tonu, nedaleko od njegove u ratu iščezle braće, jednog bezimenog partizanskog kurira i u neposrednoj blizini Prešernove Primicove Julije.

One dvije Kosovelove knjige redom su prijevod *Integrala* objavljen 1981. u Splitu, koji je sačinila Ana Marija Kobal, kasnije supruga dubrovačkog pjesnika i prevoditelja Luka Paljetka, i *Čovjek iza brda*, zbirka pjesama u prozi i fragmenata u prijevodu Josipa Ostija, štampana 1989. u Banjaluci. Osti, pjesnik i pisac rođen u Sarajevu, živio je od početka ovog našeg posljednjeg rata u Sloveniji i umro u Tomaju, na Krasu, gdje su – svatko u svoje vrijeme – boravili također dječak Srečko Kosovel i moja djevojčica baka, Marija Čebulec, čija je majka Emilija ondje rođena. Maleni Tomaj će se, dakle, ispostaviti jednim od čvrstih čvorišta ove priče. Prvonavedeni svezak, koji na naslovnici nosi pjesnikov portret u olovci načinjen specijalno za to izdanje, najvažnija je i kroz nekoliko formativnih godina uostalom jedina pjesnička knjiga u mom životu. To je knjiga koja mi je, udarcem nogom, razjapila vrata u jezik, u poeziju. Baš kao što je i baka Marija dugo godina bila središnja i najvažnija osoba u mom životu, s kojom sam, jednako u djetinjstvu i onoj još uvijek pomalo nježnoj iako već podivljaloj, odmetnutoj dobi u kojoj je Zlataper upućen na Kras na liječenje, provodio najviše vremena i koja je, iako na jedan posvema drukčiji način, preda mnom prostrla život. Mogao je to, naravno, biti bilo koji drugi, mnogo poznatiji „veliki pjesnik“ na čije se knjige u ono vrijeme, dok su zgarišta socijalizma još tinjala, dalo naletjeti i u radničkim kućnim bibliotekama, no neka je čudna igra, po svojoj prirodi otpočetka i u svemu književna, uredila da to bude baš Kosovel, rođen nekoliko kuća od bake Marije i ondje izdahnuo. Upravo pod njezinim splitskim krovom ja sam upijao njegovu posthumnu knjigu, u sjenovitom stanu gdje se to moje jezično obraćenje, odnosno obraćenje k jeziku, i dogodilo. Ova je mršava bilješka, preduga fusnota uz jedan uglavnom pješački tjedan, dakle, jednako iz razloga književnih kao i iz razloga životnih, na-prosto *morala biti sastavljena*.

Zadržimo se ipak još načas na tome kako je poezija, posredstvom *Integrala*, na strážnja vrata i neočekivano, ali neobičnom – ili za stihove upravo svojstvenom – stihijskom

snagom, jednog decembarskog dana krajem devedesetih godina, poput lavine i bez imalo milosti, nahrupila u moj daleki život. Stanovao sam u rodnom mediteranskom gradu, onom istom iz kojega je u Trst vjerojatno doputovao Zlataperov otac. Kao učenik Druge jezične gimnazije, boravio sam uglavnom opet kod bake Marije, tada odnedavno udovice Tone Pogačara, kapetana bojnog broda JRM u penziji. Ona je, već je rečeno, u Split bila stigla linijom suprotnog smjera, s Krasa, preko Pirana, Pule, Novog Mesta i Kaštela, da ondje ostane do kraja svojih svjesnih dana. Godina je mogla biti 1999. S iznimkom ponekog naslova Teodora Sterdžena, Efraima Kišona, Dž. R. R. Tolkina i, naravno, Haškovih *Doživljaja dobrog vojnika Švejka*, nisam čitao nenužne knjige. Jezik je za mene bio pasivno sredstvo, neprimjetan, neproblematičan i neproblematiziran „prozirni” medij, a poezija za mene nije postojala. Ili je, još gore, tavorila u nekom mračnom uglu mog bića svedena na svoju beskrvnu institucionalnu utvaru, kilometre besmislenih, banalnih ređaka raznoraznih nacionalnih preporoditelja, generala i časnih sestara, kakvi su u ono vrijeme još nešto tamnije okupirali stranice školskih čitanki. Svirao sam u pank, nojs i hardkor sastavima, glasno, loše i brzo, i poeziju sam, a da to nisam znao, upijao kroz repetitivan, frenetičan ritam gitarske glazbe, posredstvom stihova koje sam, često i u sasvim doslovnom smislu, tada tek rubno razumio. Lokalna je grupa *Zidar Betonsky* (to mi se ime danas doima izmišljenim, kako kakav domaći Makar Čudra) međutim uglazbila pjesmu koja mi je iz nekog razloga posebno zapela za uho, a s fotokopiranog omota demo-kazete pročitao sam i zapamtio ime autora. Nekoliko mjeseci kasnije, na novogodišnjem sajmu u podrumima Dioklecijanove palače, perifernim sam vidom na štandu ugledao to ime i budzašto kupio knjigu tada stagnirajućeg izdavača: svezak već onda požutjelih stranica, za kojima sada s jedne strane poseže znoj koji probija moju košulju, a s druge na njih nasrće sitna primorska kiša.

Unutra sakupljeni, kurzivom tiskani stihovi preoblikovat će preko noći, iz temelja i trajno, moj život i svijet. Iako tada pod snažnim, tinejdžerskim utjecajem „meteorskih” rokenrol biografija – pod tamnom, dakle, magnetskom orbitom brzih smrti – Kosovelovo me životno prokletstvo iz nekog razloga nije zanimalo: odjednom, privlačile su me riječi. U njima ću prvi put ugledati i intuitivno spoznati jezik kao ono što jest, a do tada mi je to tavorilo pred nosom, skriveno: njegovu materijalnost, teksturu, kôd sa svojim zakonima stvorenim da se obaraju i krše, ujedno konstantu i vječnu mijenu, nezaustavljivi ritmički puls, *basso continuo* koji šiklja, ali se daje zauzdati; jezik kao igralište, neiscrpan prostor mogućnosti, istovremeno temelj svijeta i svijet sam po sebi, otvoren, neuhvatljiv i nestalan, ali potpun. On će se, ukratko, preda mnom odjednom pojaviti gol, u svojoj *neposrednoj prisutnosti*. Od tog trenutka, negdje s ulaskom u dvadeset i prvo stoljeće i novi milenij, postat ću čitatelj poezije, i to će se za mene ispostaviti na više načina presudnim. Sljedeće dvije ili tri godine *Integrali* će biti moja jedina pjesnička knjiga. Prečitavao sam je, nosio sa sobom, u hodu sricao i memorirao pojedine dijelove, kako neki to valjda čine s *Biblijom*, a da mi nije palo na pamet da potražim neku drugu, moguće sličnu. Nisam imao potrebu, nisam zalazio u knjižare, možda sam sve to promatrao kao svetogrđe: ta imao sam već svoga boga, svog demona. Sa završnim gimnazijskim razredom, kad su u kurikulume književnosti prodrli Eliot, Goran Kovačić, Vesna Parun i Garsija Lorka, naučio sam da poezija ima i druga strašna i divlja lica, i impulzivno odlučio da se

po maturi otpravim u Zagreb na studij komparativne književnosti, za koji teško da smo imali financijskih predispozicija i o kojem nisam znao baš ništa.

Ubrzo po dolasku, za jedne od posljednjih zaista hladnih zagrebačkih zima, zima s debelim minusima i snjegovima kakve se ovdje više ne proizvode, nabasat ću na buvljog pijaci na trećeg i posljednjeg autora otisnutog u četiri mršava sveska koja nosim na leđima, Šalamunovo *Romanje za Maruško*. Iz nje sam naučio da je sloboda poezije neograničena, blisko srodna s našom vlastitom slobodom, i uz svoje vlastite uzuse samo s njom sumjerljiva. U zavežljaju našla se upravo zbog toga, nagoneći me svojim naslovom također na ideju da se preko Krasa uputim pješke, u jednom profanom hodočašću. Nedugo nakon što sam je pronašao, upoznat ću Tomaža i ostat će za mene trajno važan, a Marušu Krese, njegovu Marušku, susrest ću prvi put u nikaragvanskoj Managvi 2009. godine, kada sam već tragom vlastitih stihova i sam putovao po svijetu, jedno okruglo desetljeće nakon što me je, u onom splitskom podrumu, ujeo i inficirao pjesnički vampir s Krasa. Prvu knjigu objavio sam u dvadeset drugoj godini. Onoj istoj u kojoj je Kosovel, pokošen sušicom i dotučen meningitisom, pao mrtav, a da svjetlo dana nije stigao ugledati *Zlati čoln*, njegova za života priređena zbirka ranijih, uglavnom impresionističkih i simbolističkih stihova. U torbi su se isprva imala zateći još dva naslova. Handkeov *Gestern unterwegs*, koji kod kuće nisam uspio pronaći, te zbirka Rilkeovih *Elegija*, na koju sam u onom brzinskom, priručnom pakiranju zaboravio. No nije važno. Rilke je uvijek sa mnom.

Još uvijek pljušte kiša i kesteni, jesen na Krasu je službeno započela. Četiri dana kinem u Novoj Gorici, Goriziji i duž katete koja ih spaja, na cesti koja je nekad vodila ka groblju. U gradu u kojem sam odrastao navikli smo, ako je iako moguće, kad kiši ne napuštati kuću. Na groblja, također, ne odlazimo ako baš ne moramo. Ovdje su navike drukčije. Imam pelerinu, znam kako se koristi (čitao sam i tu Šalamunovu knjigu), ali izlazim bez nje. Odlučio sam ipak – jer bi taj grč uostalom bilo neodgovorno izbjeći – obići izložbu Zorana Mušiča, koji je rodom iz ovih brda. Njegovu „Cirišku sobu”, potom rekonstrukciju jednog od ateljea, izbor iz zrelih i kasnih ciklusa. Slikarstvo je Mušič učio kod Ljube Babića, i zatim je više godina proveo na dalmatinskom kršu, koji stoji u temelju mnogih od ovih slika. Platana, tapiserija, fresaka, keramike. Volim te lake, koloristički raspršene i istodobno pomalo avetne konje, goveda, magarce; Mušičev Lasko nakon Aušvica. Odnosno, u njegovom konkretnom slučaju, nakon što je „sam vidio ono nešto što je morao vidjeti Goja”, to jest kad mu se desio Dahau. Ručao sam u gostioni *Vecia Gorizia*, na rubu negdašnjeg židovskog geta. U njoj je začet TIGR, prva konspirativna, oružana antifašistička organizacija uopće, čije je metodama radikalnije, istarsko krilo, predvodio beramski zemljoradnik Vladimir Gortan. Dvadeset i osam fašista pucalo mu je u leđa sredinom oktobra 1929. godine. Još jedna nit u mreži nevažnih spona i slučajnosti, moguće pretjeranih, nikome osim pripovjedaču potrebnih podudarnosti – dakle, upravo onakvih kakve ispliću čvrst korbač književnosti, bič kojim se danas doduše uglavnom tjeraju muhe – bilježi da stražnja vrata mog zagrebačkog nebodera izlaze na po Gortanu imenovanu ulicu. Po njoj svaki dan stupam, ne razmišljajući o tome, lišen opasnosti, bez svog sumnjivog tiskanog tereta. S TIGR-ovcima je, po svemu sudeći, pretkraj života šu-

rovao i Kosovel. Spustio sam se napokon do Soče, masivne zelene vode iz koje strukovi pare uzlaze prema nebu gdje se stapaju s vidljivom vodom nebeskom, koja se svako toliko bezobzirno survava ka tlu. Pokisao sam poprilično, osjećam kako mi nokti u čarapama polako pljesnive, a sa sobom imam jedne jedine plitke patike. Izuzev pelerine, posve sam nespreman za hodočašće koje mi predstoji, ali tako je – kako je. Nevezano uz žurbu i one pečurke, neke ozbiljnije pripreme ionako nisu dolazile u obzir. Sve je moralo biti baš kao i svaki drugi dan, samo drukčije. Želio sam se, poput Zlatapera, prepustiti nečemu lirskom i istovremeno konkretnom kao „možda sam ja iz jednog malog grada, a moja su prošlost smreke s Krasa”. Smežurana koža tabana u mokroj obući. *Gorizia, tu sei maledetta*.

Na put polazim iz Nove Gorice, iz stana u Prešernovoj ulici. Za mojim leđima je Trnovska šuma, prve, sjeverozapadne padine Dinarida, kojima počinje Balkan. Ako je vjerovati geografima. Krleža, za mene po mnogočemu najvažniji jugoslavenski pisac, smatrao je – metaforički, ali i mrtvo ozbiljno – da Balkan počinje s one strane Oleander terase zagrebačkog hotela *Esplanade*. Južno, dakle, od željezničke pruge kojom se, ovako ili onako, stiže i do ovdašnje stanice, u Jugoslaviji posljednje. Tu je pravi početak priče: na samoj granici, prljavoj crti, s obnovljenom staničnom zgradom za leđima, desnom nogom u Italiji, a lijevom u Sloveniji, s pogledom na nekadašnju carinarnicu. U rashodovanoj, ciglenoj kućici danas je sjedište udruge koja me je ovamo pozvala. Pješačenje počinje oči u oči s dvjema cijevima teške lovačke dvocijevke tunela Kostanjevica. Vođen unutarnjom udarnom iglom, kao sačmom nabijen fišek bivam protjeran kroz onu desnu, a zatim neko vrijeme nastavljam uz samu među, utvrđenu 1947. godine i sve do 1955. potpuno zatvorenu. U Šempeteru pri Gorici, na glavnom trgu, zaustavljam se popiti kavu. Za svaki slučaj: rutu sam utvrdio tek u najširem smislu, ovlaš, i ne znam što me tim povodom čeka kasnije. Otvaram Ostijev prijevod, koji neko vrijeme nisam imao u rukama. Pjesnikov portret na naslovnici, tek nešto malo manje krupno kadriran, ovaj put je onaj poznati ugljen Božidara Jakca, Jakca čiji je potez Kosovel u svojim pismima hvalio. Citat, konradovski, postavljen kao epigraf predgovoru, je iz „Crnih zidova” i kaže „čovjek dolazi / iz srca tame”. Ja sam upravo, poput čađave parnjače, ispuzao iz cijevi jedne ogromne dvocijevke. Ovo je priča o pričama, a u priči ništa nije i ne može biti slučajno.